

Entrevista a Lluís Sans “Xacó”

Records de l'exili (II): L'adolescència-l'exili

Si en el relat anterior Lluís Sans ens ha mostrat un record net, propi d'un nen, on tot és blanc o negre, on es detalla clarament (però amb tota la capacitat d'horror) uns fets que posteriorment ell sabrà que són transcendents, aquest fragment és ple de matisos. Els matisos que ja inclou l'adolescent i el jove adult. Xacó ens recorda la seva estada a la França que es sap propera a la guerra i que rep els republicans exilats d'una manera exquisida, impagable. Ens recorda la França ocupada i l'alliberada.

— *Ens havíem quedat a la masia de Perpinyà. Què va passar després?*

Em sembla que era dijous quan vam arribar a Perpinyà. Allà van fer saltar les dones i la canalla en una banda i els homes en una altra. Els homes els portaren a un camp de concentració. A les dones i la canalla ens portaren a una casa gran amb un pati. Anàvem a menjar no gaire lluny d'allí, tota una colla a uns menjadors d'una fàbrica.

A França es feia molt això: totes les fàbriques tenien restaurants pel al personal. I anàvem a menjar allí.

— *Van ser molts dies allí?*

No, quan va ser dissabte a la tarda ja quasi no s'hi cabia allí, perquè anava arribant gent i no et podies bellugar, perquè, ni que allò fos gran, és clar, gent i gent!

El diumenge al matí ens van fer fer els paquets i ens van portar a l'estació. Van utilitzar un tren especial i ens van portar cap a l'interior. Aquell tren només va parar dues o tres vegades per donar-nos menjar. Aquell viatge va durar tot un dia.

— *On els van portar?*

Vam anar fins a Montluçon. El tren el van posar en via morta, i ens vam

esperar que es fes de dia. Quan es va fer de dia, van vindre uns autocars i ens van portar a unes escoles que tenien uns patis grans.

Allí ens van donar tovalloles i sabó. Tothom es va rentar. I ens van donar menjar. Ens van vacunar de la pigota. Després de dinar, ens van donar l'ordre que ens havíem de repartir pels pobles. Procuraven, si hi havia grups, no separar-los.

— *Com ho van fer, doncs, això de repartir-los pels pobles, tot i procurant de no separar-los?*

Doncs quan s'havia d'omplir un autocar, demanaven gent que hi volgués pujar, no obligaven ningú a pujar-hi, si hi volia pujar un grup de cinc, un grup de deu...

Nosaltres sempre havíem anat junts les tres famílies i vam pujar els nou al mateix autocar. Amb aquest autocar van fer dos pobles.

— *En quin poble vàreu anar?*

Aquest poble era Saint Desiré.

— *On us varen instal·lar?*

De moment ens van portar a l'ajuntament, hi havia una estufa encesa! Era a la tarda. Al mes de febrer en aquell país fa més fred que aquí, a més havia plogut. Portàvem tots els paquets damunt la teulada del cotxe i es va mullar tot. Ho vam poder eixugar amb aquella estufa. Més tard, ens vam repartir per les cases per anar a dormir.

L'endemà al matí vam tornar a anar a l'ajuntament. Va venir l'agutzil. Amb aquell home vam anar amb un carretó per tot el poble: en un lloc ens donaven un llit; en un altre un matalàs; en un altre, una altra cosa.

El capellà del poble havia cedit l'abadia per als refugiats. Llavors allà era com ara és aquí, un mateix capellà feia dos o tres pobles i ell vivia al poble del costat, tot i que ell tenia una habitació reservada per quan anava al poble cedí la resta per a la colònia de refugiats espanyols, que erem una vintena entre dones i canalla. Vam muntar els mobles, els llits allí i ens vam instal·lar a l'abadia.

Cada dia al matí venia el secretari. El menjar allí ja el feien les dones, estava organitzat d'una altra manera.

— *Rebieu alguna mena d'ajuda?*

El govern francès va donar una subvenció de 8 francs per als grans (em

sembla) i 4 per als petits (o 16 i 8... per als petits era la meitat).

Aquesta subvenció la cobrava l'ajuntament, el secretari ens ho administrava. El secretari ens va dir que anéssim a la pastisseria a buscar pa: "aneu-hi a buscar tot el que hàgiu de menester". La resta ens ho portava ell. La gent del poble: un portava un sac de patates, un altre pastanagues, i ell cada dia ens portava dos conills o carn de la carnisseria i les dones ho cuinaven.

— *Fins quan vau ser a l'abadia?*

Hi vam ser tot l'any 39. L'any 40 van vindre els refugiats belgues, llavors ja érem menys, ja que n'hi havia de joves que havien tornat cap a Espanya. Els van posar també a la mateixa casa que a nosaltres, hi van ser una temporada i després van tornar a marxar cap a Bèlgica. Nosaltres vam ser allí fins a les darreries del 40, llavors ens van dir que ens busquéssim una casa, perquè ja treballàvem tots.

— *Vau ser sempre al mateix poble?*

Sí, fins l'any 41-42 les famílies dels Llombart, dels París i nosaltres vam viure a Saint Desiré. Després ells van marxar a un altre lloc de França i nosaltres hi vam ser fins l'any 48.

— *Inicialment, com us enteníeu amb la gent, vau anar a aprendre francès?*

Bé, aviat n'aprens.

— *Anàveu a l'escola allà?*

Quan érem petits sí que hi vam anar, ja feia bastant de temps que érem allí i no va ser fins l'abril o maig que vam anar-hi i al juny i juliol ja eren les vacances i ja no hi vam anar més. Al cap d'un mes ja en sabíem nosaltres de francès, ja se sap, la canalla jugant amb els altres, aviat aprèn. Després d'un mes s'entèn tot, a vegades fa falta una mica més, però de mica en mica s'entèn tot, no té cap misteri. Quan un és jove s'aprèn tot.

— *Heu parlat de les dones i dels nens, i els homes?*

El pare era a Saint Ciprien, a Perpinyà. Va escriure que havia sortit una disposició, segons la qual amb un contracte de treball podien sortir del camp de concentració.

Vam anar a parlar amb l'alcalde. Amb l'alcalde, teníem molt bona relació: era un home gran. La mare hi anava a fer alguna feina. Ell i la seva dona eren molt bones persones i van fer molt per nosaltres.

Masia on la família Sans va treballar durant bona part del seu exili

Ell mateix va firmar el contracte de treball a primers d'agost del 39. El pare va sortir del camp de concentració i va vindre amb nosaltres al poble. En sortir del camp de concentració, ens van suprimir la dotació del govern, perquè ja tenia contracte de treball. L'any 39 tot anava molt ben regulat.

— *En què consistia aquesta feina?*

Els propietaris de les finques les tenien donades a mitjes amb molt bones condicions. En una de les finques de les que administrava l'alcalde van mobilitzar el mitger al mes de setembre del 39, quan va esclatar la II Guerra Mundial. Ja que es va quedar sense ningú, vam anar a treballar-hi nosaltres.

— *Com us va afectar l'esclat de la Guerra Mundial?*

Tot i que al mes de juny van entrar els alemanys a París, el departament de l'Allier, on érem nosaltres, només era mig ocupat. Érem a prop de Vichy. I a Vichy hi havia el govern. Hi havia la línia de demarcació que separava les dues zones: l'ocupada i la lliure. Nosaltres érem a la zona lliure.

El més problemàtic, però, va venir l'any 42. Llavors França estava ocupa-

da. Els alemanys tenien una organització que es deia TOD en la qual hi treballaven molts espanyols que fortificaven la costa de Normandia, encara que n'hi havia molts d'altres que entraren a la resistència.

A principis del 43 estàvem controlats per un grup de treballadors estrangers. L'amo feia el contracte amb el grup sabent on era el personal. Quan tot es posà més malament portaven gent a treballar a Alemanya. El Nadal del 43, vivíem als afores del poble en una casa amb hort. Va venir l'amo del pare i va dir que havien vingut els gendarmes a buscar-nos i els havia enviat a un altre lloc però que tornarien més tard, "...si voleu marxar amb ells espereu-vos, però, si no, amagueu-vos que us ajudarem..." (perquè la resistència ja estava prou organitzada el 43). Quan els gendarmes anaren a casa nosaltres ja no hi érem i la mare els digué que havíem anat a treballar. Ells li respongueren que ja venien del mas on treballaven i no hi eren ... "avui estigueu a casa perquè és Nadal i demà que es presentin a la Brigada" (la gendarmeria era al Cantó, com aquí el Partit Judicial).

Vam anar a parlar amb l'alcalde i ens va dir que no ens amoïnéssim, que ja ho arreglarien. A la tarda van prendre a mon pare i mon germà i van anar a treballar al mas del sogre de l'amo, que era al Departament del Cher, al costat. L'endemà van tornar els gendarmes a casa i li van dir a la mare: "Miri, ells s'han amagat, que s'amaguin bé, que no es comprometin —perquè nosaltres no érem de la resistència però feien els ulls grossos— si els trobem els haurem d'anar a buscar".

Això durà del Nadal del 43 fins l'agost del 44, quan la resistència i els maquis van fer l'alliberament. Amb l'alliberament les coses van ser diferents per a nosaltres els espanyols.

— *I allà on estaven exiliats, a Monlluçon, mantenien contacte entre les diferents famílies d'Alcover, o...?*

És clar que sí, ens vam escriure.

— *I amb la gent d'allí també us escrivíeu?*

No, a França no, amb la família d'aquí, del mas de Catèrio sempre. Hi va haver un moment en què van tancar la frontera, vora l'any 42 quan van ocupar tot França els alemanys, i no deixaven passar les cartes, hi havia una censura fèrria. Havíem d'utilitzar una adreça d'Andorra on, tant nosaltres com els d'Alcover, adreçàvem les cartes i aquests les feien arribar a la seva destinació. Havíem d'emprar combinacions d'aquestes. De totes maneres, les cartes ens arribaven censurades d'una manera extrema: normalment arribaven amb una pinzellada en for-

ma de creu que devia servir per detectar si hi havia tinta invisible. Fins i tot en una d'aquestes el censor va escriure damunt de la carta: “*el censor les suplica sean breves para no causar demoras*”.

— *Vau continuar afiliats al vostre sindicat?*

El novembre del 44, un cop alliberada França, ens vam assabentar d'una conferència d'Unión Nacional Española (UNE) a Tolouse (a Tolouse i Perpinyà era on hi havia més quantitat d'espanyols). Vam assistir al matí a una conferència i a la tarda vam ser al míting de clausura. I llavors a la nit ens vam trobar amb els d'Unió de Rabassaires.

— *Mentre vau ser refugiats a França, el Govern francès us va fer cap mena d'identificació?*

Sí, un cop França va ser alliberada. Així com abans no teníem documentació, ens van fer una mena de targeta d'identitat: la targeta de resident ordinari, que era per a tenir tots els drets igual que els francesos excepte el dret de vot; per obtenir l'altre tipus de targeta, la de privilegiat, s'havien de portar deu anys de residència a França. Necessitàvem acreditar la nacionalitat espanyola amb un certificat que facilitava el consolat. Però nosaltres, en aquest temps, al maig del 45, no volíem reconèixer el règim de Franco i no volíem anar al Consolat, llavors ens la van aconseguir d'una altra manera: a París, hi havia el Comitè Intergovernamental de Refugiats i, a dins, l'Oficina Central dels Refugiats Espanyols, on, si hi escrivies, et facilitaven un certificat de nacionalitat que era acceptat igualment per les autoritats franceses.

— *Vau tenir un tracte diferent pel fet de ser refugiats espanyols?*

No, nosaltres érem joves, anàvem amb ells, coneixíem els costums, i ens vam relacionar més amb els francesos que amb els espanyols. No es coneixia que nosaltres érem espanyols: sempre havíem sigut al mateix poble. Fins i tot quan anàvem a jugar a futbol als altres pobles, els de l'altre poble, ni per l'aspecte, ni per l'accent, no coneixien res. Els del poble, és clar, ho sabien que érem espanyols.

Sobre això us vull explicar una anècdota de quan ja havíem de marxar: l'any 48 els registres de col·locació ja es control·laven amb normalitat, de la mateixa manera que quan es va control·lar aquí, tot allò de les oficines de treball. Abans de marxar d'una feina necessito autorització del servei de col·locació i a

França tots els impresos ja portaven la nacionalitat d'on provenia el treballador. Quan vaig voler marxar, em vaig dirigir a l'Oficina de Col·locació, quan aquella noia em va preguntar a mi per què plegava de la fàbrica, i jo li vaig dir: "...miri doncs, me'n vaig cap a Espanya", i diu: "..que és espanyol pas vosté?", i jo respongué: "sí". "Doncs havia posat nacionalitat francesa".

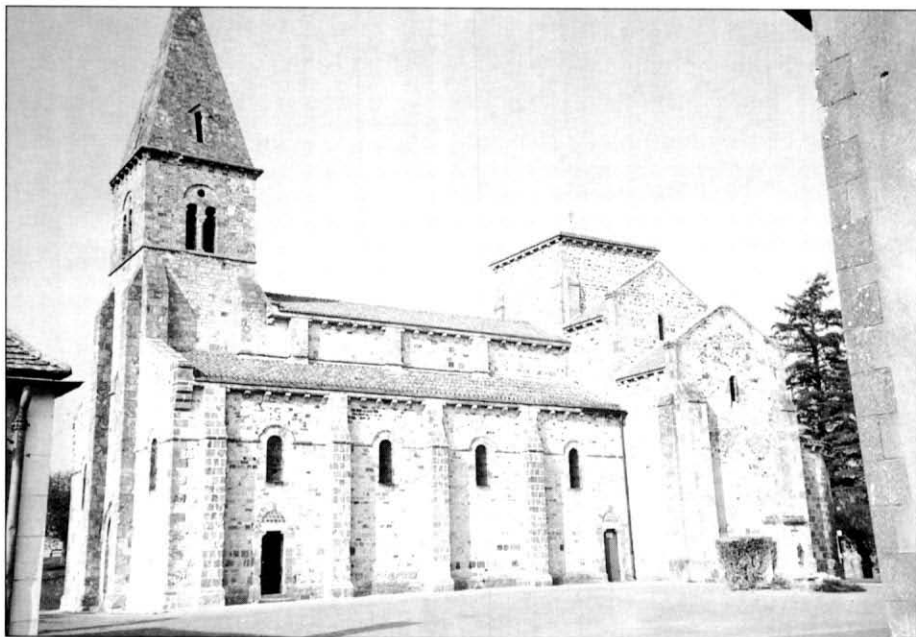

Foto de l'abadia de Saint Desiré

— *Quant a la resistència a França, vosaltres en teníeu notícia?*

Clar, tothom sabia que existia perquè no hi havia ningú a favor dels alemanys... Jo llavors era jove, devien ser els anys 42, 43, 44, i a l'agost del 44... jo tenia 18 o 19 anys.

— *Els contactes que tenien els exiliats alcoverencs amb altres catalans quan eren a França, eren molt freqüents, per correu?*

Teníem contacte amb els que vivien a prop, i amb la família, per correu.

— *Feien cap publicació els governs de la República o la Generalitat a l'exili?*

Sí, a França hi havia els diaris i cada partit tenia el seu: els comunistes, el PSUC, hi havia els de la FAI, tenien *La solidaridad obrera* i *El mundo obrero*, *El treball*, tot sortia. A França, la Generalitat feia un butlletí d'informació que s'enviava cada mes des de París, sobre com anava la política. Llavors era president Irla, es van reunir les Corts a Mèxic (a la Constitució hi havia un article que deia que les reunions de Corts només podien ser vàlides en territori nacional o bé en un país que es beneficiés dels drets d'extraterritorialitat i com que Mèxic reconeixia la República espanyola, era doncs l'únic lloc on es podien reunir les Corts amb legalitat) i es van reunir els que quedaven del Parlament de Catalunya i van votar Tarradellas com a president, i el govern i el president de la República (el primer va ser Giralt, després no ho recordo, i els darrers van ser els socialistes d'Adolfo Llopi). El govern de la República funcionava a l'exili.

— *I aquests diaris, si els volien adquirir, com ho feien?*

Els enviaven els partits, que ja es preocupaven d'enviar-los. Igual que aquí els partits funcionaven de la mateixa manera, encara que amb menys gent.

— *Es pagava una quota per ser dels partits?*

En aquell temps em penso que hi havia partits que cobraven un dia de jornal cada mes de quota. No era cosa menor això de ser dels partits; una jornada de treball cada mes de quota no és cap broma. A partir de sacrificis van funcionar els partits.

M. DEL MAR NOGUÉS SÁNCHEZ
F. XAVIER SÁNCHEZ MESA
MARTÍ YEBRAS CAÑELLAS